

שאלה חמורה בענין שמירת זרע לקיים פריה ורביה

באה לפני שאלה חמורה בענין קיום פריה ורביה, וכך היה המעשה.

יהודי שומר תורה ומצווה מבני הקהלה פנה אלי בעקבות התיעצות עם הרופא. בנו הרגיש במיחושים ולאחר בדיקות התברר שחלה במחלה ממארת, הרופאים קבעו שעליו לעבור סידרת טפולים של הקרנות וכדומה. לשאלתם הבהיר להם הרופא שהטיפולים פוגעים בכושר הפוריות. הבחור שהיה מאורס עשה כל המאמצים להנשא בהקדם האפשרי. ונקבעה החתונה תוך שלשה שבועות. הרופא קבע את התחלת הטפול בהקרנות כיומים לאחר החתונה. והציע לבחור להוציא זרעו עוד לפני הטפולים כדי שיוכלו להפרות את אשתו, בזרעו. האב ובנו באו לפני בשאלה אם מותר לעשות הדבר ואם רצוי לעשות כן.

בירור ראשון, ביררתי אם המיועדת להנשא והוריה, יודעים בדיוק מצבו הרפואי של החתן, ואעפ"כ מסכימים לזרז הנשואין. שאם לא כן, יש בדבר מכשלה של לפני עוור לא תתן מכשול ולא תעמוד על דם רעך. בכגון דא, מי שיודע האמת, ויש בידו להזהיר מנזק, חייב להודיע מדין השבת אבידה, ולא תעמוד על דם רעך. לפי שהנזק בל ישוער, ועיין בחלקת יעקב חלק ג' שדן ברופא שיודע מצב בריאותו של החתן, אם הסתירו הדבר מהכלה שמצבו חמור, עליו להציל ממכשול, ולהודיע על כך להורי הכלה. אפי' שהוראות המקצוע ושבועת הרופאים מחייבים סודיות, לפי שאין ההתחייבות המקצועית יכולה לבטל ממנו מצוה מן התורה, או להתיר לו להתעלם ולראות בנזק החמור. אולם, נתברר שמצבו ידוע היטב לכלה ולהוריה, ועל דעת כלם הסכימו להנשא בהקדם, כדי שיזכה להבנות ולהקים לו שם.

בבירור שני, פניתי לרופא המומחה בנושא זה, פרופ' רובינזון הי"ו מבית החולים רמב"ם, שמוכר לי היטב כיהודי שומר תורה ומצוות, הוא זה שהציע את הענין ושלח אותם בשאלה אלי. הרופא אישר לי שהטיפול בהקרנות פוגע בפוריות הגבר, ואחוזים גבוהים ביותר מאבדים כושר הפוריות בתקופת ההקרנות. ועל כן הציע את הדבר. לשאלתי אם אפשר יהיה לדחות את ההקרנות לכמה שבועות, עד שהבחור ינשא ויפקד בזרע של קיימא, השיב לי שכיון שהמחלה קיימת, עלולה היא להתפשט במפתיע ואין לקחת סיכון של דחית ההקרנות לשבועות, אפשר אולי להסתכן בדחיית הטיפול בימים.

לאחר שמיעת חוות דעת הרפואית בענין, ניסיתי לברר עם החתן והכלה אם אפשר להנשא בהקדם האפשרי אפי' במנין בבית, כדי שיוכלו לקיים המצוה כהלכתה ואחר כך יערכו מסיבת החתונה כמקובל. הבהרתי להם שחשיבות המצוה, ומניעת דרכים אחרות, כדאית להנשא בהקדם (מבלי אולם ומבלי סעודה כנהוג). אולם נתברר שהאשה צריכה לקבל המחזור בעוד כמה ימים. ולא יעלה בידה להטהר ולטבול לפני התאריך המשוער לנשואין, שהוא ימים ספורים מתחילת הטפול בהקרנה.

מאחר שנתברר שאין סיכוי שיוכלו להנשא ולהפקד כדרך כל הארץ, קמה השאלה וגם נצבה, אם להתיר הוצאת זרע מהבחור לפני הנשואין בעוד כוחו במותניו, כדי שיוכל להפרות האשה לאחר הנשואין. היות והשאלה חמורה ומיראי הוראה אני, כדרכי בקודש העברתי השאלה למי שבכחם לפסוק בכגון דא. היות והזמן דחק, עברה השאלה טלפונית דרך איש הבניים, ידי הרה"ה יוסף אפרתי שליט"א, בירושלים, שנכנס בשאלה זו להגאון ר' י' ש' אלישיב שליט"א.

תשובת הגאון היתה, שעקרונית אינו נזקק להשיב בענין הפרייה שלא בדרך כל הארץ, וטעמו עמו. מאחר ואני חייב להזקק לשאלה זו, פניתי שוב בשאלה לגאון שליט"א, באם אסתמך בנדון דידן על דעת הפוסקים המתירים הפריה ע"י הוצאת הזרע, האם בנדון דידן שהבחור לפני החופה, יוכל להוציא הזרע ולשומרו כדי להפרות את האשה. לאחר שהעלתי ספקותי בנדון, הציע הגאון, שבנדון דידן אין להתיר גם לדעת המתירים הוצאת זרע לשם הזרעה וקיום פריה ורבייה.

סכמתי עם החתן לשמוע בעצת חכמים ולא להסתמך על ההיתר ומן השמים ירחמו. כמו כן סכמנו עם הרופא, שאם ע"י בדיקות חוזרות בימים שלפני החתונה, יתברר שאפשר לדחות לכמה ימים הטפולים ידחו הטפולים. עלה בדעתי שבכדי שיוכלו לשמש כמה ימים, ולא תאסר הכלה משום דם בתולים, להציע להם לפנות לרופא בעוד מועד. שיטפל בענין וימנע מהאשה ראיית דם בתולים בביאה ראשונה, גם בנושא זה התיעצתי עם הגאון שליט"א. ואף בזאת השיב שאינו נזקק להשיב. אבל ציין שאוכל להסתמך על האגרות משה פיינשטיין שהקל בנדון, ועוד גדולים.

הבחור שמע לעצת חכמים, התחתן ובא כדרך כל הארץ. מצבו בשבוע החתונה השתפר ודחו הטפולים למשך שבועים. האשה נפקדה למועד נולדה להם בת. הבחור החל בטפולי ההקרנות ומצבו השתפר. אולם לאחר כשנתיים הלך לבית עולמו. לע"נ של המנוח אמרתי אשוב ואשנה פרק זה, ואעלה את הספיקות שהיו לי בנדון.

א. הדעות בדין הוצאת זרע לצורך הפריה

בדבר הוצאת זרע הבעל כדי להפרות האשה, כשאינה יכולה להפקד כדרך כל הארץ. דנו הפוסקים האחרונים בהרחבה. ואע"פ שהשאלה חמורה, לפי שאסור השחתת חמור מכל עבירות שבתורה (כהגדרת השו"ע בסימן כ"ג ס"א), רבו המתירים כיון שיש במעשה קיום פריה ורבייה. אולם בתנאי מפורש שתהא ודאות מוחלטת שלא יחליפו הזרע, והדבר יעשה בהשגחה ובנאמנות ברורה. בין המתירים המהרש"ם בח"ג סי' רס"ח, בשו"ת עמק ההלכה סי' ס"ח. הרב פרנק זצ"ל בהר צבי אבן העזר ס' א'. בשו"ת מנחת יצחק להגרי" וייס שליט"א. באגרות משה להגרי"מ פיינשטיין זצ"ל בסימן ע"א, בשו"ת זקן אהרן (וולקין) סי' צ"ג. בשו"ת תשובה שלמה ח"ב, וביביע אומר חלק ב' להגרי"ע יוסף שליט"א. וכן כתב במאמר ב"נעם" כרך א' הגרש"ז אורבך שליט"א. ועוד.

על כל הנ"ל יש לצרף גדולי הפוסקים שדנו בהוצאת זרע הבעל לצורך בדיקה והורו להקל, כיון שהוצאה לצורך קיום פ"ו, וכ"ש בנדון דידן שבזרע עצמו מקיימים פ"ו. וביניהם האחיעזר בחלק ג', שבט סופר פי' א', ובאבני נזר ס' ס"ג. אולם, יש צד היתר בהוצאה לבדיקה שאין בהוצאה להזרעה. שהתירו הבדיקה רק למי שספק אם יוליד, ורק לאחר שהתברר שעבר זמן ולא נפקד, בהסתמך על דעת המנחת חינוך ועוד, שמי שאינו יכול להוליד אינו מצווה בהשחתה (כסברת ר"ת שרק מי שמצווה על פ"ו מצוה על השחתה). ויש שהתירו ההוצאה לבדיקה רק בגרמא, כדוגמאת הראייה מיבמות ע"ו שבדקו אם פסול לבא בקהל ע"י גרימת הוצאה ולא במעשה בידים. ויש לציין שרוב האחרונים שדנו להתיר, למעשה בקשו הסכמת רבנים נוספים, (עיין מהרש"ם ובמנחת יצחק שם) והזהירו שלא לראות היתר כהיתר גמור ומפורסם מפני התקלות.

ואמנם רבו גם האוסרים להוציא זרע אפי' לצורך הפריית האשה. כך פסק הדברי מלכיאל בחלק ד'. בשו"ת משפטי עוזיאל הראשל"צ זצ"ל, בישכיל עבדי לגר"ע הדיה זצ"ל חלק ה'. ויש המביאים גם בשם החזון איש, שנשאל אם אפשר להקדים להפרות אשה בהזרעה, כשאינה יכולה להפקד בימי טהרתה. ולא הסכים להתיר. (עדות ב'האיש וחזונו') (ואפשר שאסר משום ימי נדתה ולא משום אסור השחתה). אולם יש לציין שמשקל רב בסברת האוסרים האחרונים היא הדעה שההזרעה אינה ודאית, ושאינן לסמוך על הרופאים שמא יחליפו הזרע. וכן שאין לפרוץ גדר בהיתרים שסופם מי ישורנו. כך שבהוראת שעה כשיש נאמנות ברור של רופא ירא שמים שהבטיח לטפל אישית בדבר, אפשר שגם הם היו מצדדים להקל. עכ"פ בשעת דחק כעין זו, אפשר לסמוך על דעת הגדולים שהתירו ההוצאה לצורך פ"ו. אולם יש לדון אם לסמוך להתיר גם בנדון דידן או שאין לדמות ההיתרים שנתנו לאדם נשוי שאינו יכול לפקוד את אשתו, לבתור רווק שצריך להוציא זרע כדי להפרות את האשה לאחר הנשואין. ובכדי לברר יש לבאר היטב סברת ההיתר.

ב. בירור ההיתר לצורך פריה ורביה

סברת ההיתר להוציא זרע כדי להפרות האשה, היא משום שההוצאה היא לצורך פריה ורביה. ויש לברר הסברא, האם אסור ההשחתה הוא רק כאשר הזרע לבטלה, וכשמפריים בו האשה אין השחתה כלל לפי שאינו לבטלה, או שכל הוצאה שלא כדרך ביאה אסורה, והוצאה זו מותרת רק משום קיום מצות פ"ו והוי כמוחק על מנת לכתוב כפי שדמו האחרונים. והנה רוב האחרונים שדנו בנושא. העמידו השאלה אם בן הנולד שלא במעשה ביאה מתיחס אחר אביו. ומקיימים בו מצות פ"ו. בשאלה זו הסתפק הח"מ בסימן א' בדין נתעברה באמבטי שקלטה הזרע, אם הבן מתיחס אחר אביו ואם בנו לכל דבר. בתשבץ ח"ג סי' רס"ג כתב שאם נתעברה באמבטי בנו הוא לכל דבר. ואלו בשאלת יעבץ כתב שאינו בנו. בפרט לא לגבי פריה ורביה משום שלא עשה על מעשה. המתירים הוכיחו כסברת התשבץ והוסיפו שגם לסברת השאלת יעבץ שנתעברה באמבטי אינו מקיים פ"ו.

משום "שהמצוה בקום ועשה וכשנתעברה מעצמה, לא עסק בבעילה ולא עשה מעשה כלל". בהוצאה לצורך הזרעה שמוציא כדי לקיים המצוה והרופא בשליחותו מזריק הזרע לאשה, הרי נקרא עושה ומקיים מצות פריה ורביה (עיי' בהר צבי, מנחת יצחק, ובעמק ההלכה) ועל כן ההוצאה מותרת. ואלו האוסרים סוברים כדעת היעבץ שבן הנולד שלא בדרך ביאה אינו מתיחס אחריו, ואינו מקיים פ"ו, ועל כן הבעל שמשחית הזרע עובר על אסור השחתה משום שאין לו כל שייכות לקיום פ"ו. (עיי' דברי מלכיאל שם). מדבריהם נראה שההיתר הוא רק בקיום מצות פריה ורביה, ואם הבן לא מתיחס אחריו ואינו מקיים בו המצוה, אע"פ שלמעשה מהזרע נולד בן ואינו לבטלה, כיון שההשחתה היתה שלא לצורך מצוות פ"ו, ההשחתה אסורה.

ואמנם ראיתי בעמק ההלכה, שכתב שגם אם נאמר שלא קיים מצות פ"ו כשנולד לא ע"י מעשה ביאה, מ"מ מותרת ההוצאה משום שמקיים מצות לשבת יצרה, ובמקיים שבת כל דהוא הוי הוצאה לצורך ומותרת. וכן כתב במאמר בנעם הגרש"ז אורבך שליט"א. שגם אם לא קיים מצות פריה ורביה, אם ההוצאה היא לצורך ויש בה שבת כל דהוא מותרת. שהוכיח כן מעבר עברי הנושא שפחה כנענית והותר כביאה אע"פ שכנו אינו מתיחס אחריו, ואינו מקיים פריה ורביה, (ועיי' באוצר הפוסקים שהעירו שהדברי מלכיאל עמד על כך, ודחה הראיה דהתם דרך ביאה הותרה לעבד, גם אם אינו מקיים פ"ו כמו נשואי קטנה ואילונית אע"פ שאין בהם פ"ו).

על כל פנים מדברי רוב האחרונים משמע שתלו ההיתר דוקא במצות פ"ו ואם אין בנו מתיחס אחריו ולא מקיים המצוה משמע שאסורה ההשחתה. ועוד שגם לדבריהם התירו ההוצאה לצורך קיום מצות לשבת יצרה, אבל מבלי כל מצוה ההשחתה אסורה גם אם אינה לבטלה ונולד בן. ונסתפקתי באדם שקיים מצות פ"ו בכך ובת ורצה לקיים לערב אל תנח ידך ולהוסיף בבנים. אם אינו יכול לפקוד את אשתו כדרך כל הארץ והרופאים ממליצים על הזרעה מלאכותית, אם יהא מותר ע"פ הסברא שההוצאה לצורך פריה ורביה. שאם רק חיוב המצוה דוחה אסור ההוצאה, כשקיים המצוה יהא אסור להשחית. ולא מסתבר שמדין לערב אל תנח ידך מדרבנן יהא מותר בהשחתה. וגם לסוברים שמטעם לשבת יצרה מותרת ההוצאה, עכ"פ יש חיוב, אבל כשיש לו בן ובת אינו חייב מן התורה בפ"ו. ואפשר שאע"פ שאינו חייב מן התורה עכ"פ ודאי שמקיים המצוה¹ גם כשיש לו בן ובת, וקיום המצוה מתיר ההוצאה אע"פ שאינו מחוייב. והנה לדעת ר"ת בתוס' נדה יג, וביבמות יא' שאסור השחתה הוא רק על מי שמצוה על פריה ורביה ונשים שאינם מצוות בפ"ו אינם מוזהרות בהשחתה, יש לדון שמי שקיים פ"ו בכך ובת אם יהא מותר בהשחתה, או כל עוד יכול לקיים אם אינו מצווה אסור להשחית. וראיתי בתוס' הראש בנדה שכתב שלר"ת דנשים אינם מצוות בהשחתה לפי שאינם במצוות פ"ו, שגם אנשים לאחר שקיימו המצוה יהיו מותרין בהשחתה, ואם כן ודאי שיהא מותר להשחית לצורך הפריה. אולם לסברת הרמב"ן שאסור השחתה

1. ראה מש"כ הרב דב שטיין, אסיא לא-לב עמ' 78-79; ספר אסיא ד עמ' 188-189, ומש"כ ד"ר

אינו קשור בצווי פריה ורביה רק שהוצאה לצורך פ"ו מותרת. יש לדון אם גם המצוה בלבד מתיר ההוצאה, או רק חיוב המצוה.

והנה אם נאמר שרק חיוב מצות פ"ו מתיר הוצאה ולא קיום המצוה, יש לדון אם זוג חסוך בנים ואינו יכול להפקד בדרך כל הארץ, והרופאים אומרים שבהזרעה יפקדו בבנים, האם האיש מצווה לעשות כן כדי לקיים מצוה פ"ו. ואם נמנע מכך נמנע הוא מלקיים מצוה. והנה כל האחרונים המתירים דגו על היתר בלבד אבל חיוב מאן דכר שמייה. ולכאורה אם מותר הדבר רק משום חיוב מצות פ"ו, יהא הדבר חיוב שהרי רק בדרך זו יכול הוא לצאת ידי חובת פ"ו. וראיתי בדברי מלכיאל שכתב בסוף התשובה שם. וז"ל: "ונצטוונו לקיים פריה ורביה כדרך בני אדם ולא ע"י התחכמות." ואם כי דבריו לשיטתו שדן שם לאסור ההוצאה לצורך הזרעה, נראה שגם אם מותר הדבר, חיוב פריה ורביה הוא כדרך כל הארץ ואין כל חיוב לנסות להביא ילדים שלא בדרך ביאה רגילה. לפי שמעשה המצוה שצותה עליו התורה הוא דרך ביאה כדרך כל הארץ. ואם כי מקיים המצוה גם כשהיה לו בן שלא בדרך ביאה נראה שאינו מצווה על כך. ולפ"ז מסתבר שקיום המצוה שיהיה לו בן מתיר ההוצאה ולא חיוב המצוה. שהרי אינו חייב להתחכם. וא"כ גם אם קיים המצוה בבן ובת, יוכל להוציא זרעו כדי לפרות כיון שבכל בן יקיים המצוה!¹

עכ"פ נראה, שבין אם חיוב מצות פריה ורביה מתיר ההוצאה לצורך הפריה, ובין אם קיום המצוה מתיר, אפשר שההיתר הוא רק למי שחייב בפועל במצוה אבל מי שאינו חייב בפועל אסורה עליו ההשחתה. לפ"ז יש לחלק שאדם נשוי שחייב בפועל במצות פ"ו, אם אינו יכול להפקד כדרך כל הארץ מותר לו להתחכם ולעבר אשתו בדרכים אחרות, לקיים המצוה. אבל רווק שעדיין אינו יכול לקיים בפועל המצוה לבא בדרך כל הארץ, לפי שאין לו אשה, אסור לו להשחית זרעו גם כדי להביא בנים, משום שעדיין לא התחייב בפועל במצות פריה ורביה. ואם לא נתחייב אסור לו להשחית כדי לקיים, ואע"פ שכל אדם חייב בפריה ורביה, החיוב עדיין אינו חייב בפועל, כל עוד לא נשא אשה.

ג. הצווי בפ"ו במעשה הביאה או בקיום הבנים

ונראה ששאלה זו תלויה בגדר חיוב מצות פריה ורביה. אם המצוה היא הבאת הבנים לעולם והביאה היא רק הכשר מצוה, או שמעשה המצוה הוא מעשה הביאה ומציאות הבנים היא רק תנאי המצוה ותכלית קיומה. אם המצוה היא הבאת הבנים לעולם חיוב המצוה הוא שיהיו בנים בכל דרך שהיא ואפשר שחייב גם לנסות בכל הדרכים, אם אינו יכול בדרך כל הארץ. ולפי זה גם רווק חייב לקיים המצוה בפועל ולהביא בנים. אולם אם חיוב המצוה הוא מעשה הביאה מסתבר שהחיוב הוא רק כדרך כל הארץ. ורווק כל זמן שאין לו אשה, חייב להכשיר עצמו לקיים המצוה. אבל עדיין אינו חייב בפועל במצוה, שהרי אין לו האפשרות לקיים המצוה בלי אשה.

בשאלה זו דנו האחרונים, במנחת חנוך במצוה זו כתב שהמצוה היא קיום הבנים ואלו הביאה רק הכשר מצוה. והוכיח כן מהדין שמקיים המצוה בבן ממזר ואם הביאה היא המצוה, הרי שהמצוה באה בעבירה (כשאלת האחרונים). ועוד שאם הבנים נפטרו בלא זרע של קיימא, לא קיים המצוה. משום שעיקר המצוה היא הבנים, ולא מעשה הביאה ולידתם, כסברא זו כתב גם ב"פרי יצחק", להגר"י בלזר זצ"ל. והוכיח כן מהדין שמי שהיו לו בנים בגיותו ונתגייר קיים בהם מצות פריה ורביה. והרי בזמן הביאה והלידה היו גוים ואינו מצווה. וכיצד קיים המצוה, ומוכח היא קיום הבנים בעולם.

אולם בהר צבי בסימן א' דחה סברא זו וכתב שלא מסתבר שהמצוה היא מציאות הבנים שהרי דבר זה אינו ביד האדם, ובמה קיים המצוה מי שנתגייר בכך שיש לו בנים. ובאר שם שהמצוה היא מעשה הביאה שהתורה צותה על האדם לעשות את המוטל עליו לקיום הבנים. והביאה אינה רק הכשר מצוה, אלא המצוה עצמה, וקיום הבנים הוא תנאי בחיוב המצוה. שמי שאין לו בנים, או שהיו לו בנים ומתו חייב במצוה, ומי שיש לו בנים גם אם נולדו בגיותו, או שנעשו בעבירה כגון ממזר שלא קיים המצוה, אינו חייב במצות פריה ורביה. לפי שבמצוה מחוייב רק מי שאין לו בנים.

ואפשר שבוזה נחלקו הפוסקים אם נתעברה באמבטי מתיחס הבן אחריו ומקיים מצות פריה ורביה. לסוברים שעיקר המצוה היא קיום הבנים בעולם, גם נתעברה באמבטי מקיים המצוה, אבל אם המצוה היא הביאה כדרך כל הארץ, הרי שבלי מעשה ביאה, אין כאן קיום מצות פריה ורביה. וראיתי בהר צבי שם, שכתב לחדש שגם לדעת הט"ז שבן הנולד באמבטי אינו מקיים פריה ורביה, עכ"פ נפטר בבן זה מחיוב המצוה. כדוגמא בן ממזר ומי שהיו לו בנים בגיותו, שאע"פ שלא קיים המצוה, נפטר מחיוב המצוה משום שיש לו בנים.

על כן בנדון דידן, כיון שהבחור עדין לא נשא אשה, אינו חייב בפועל במצות פ"ו. ואמנם חייב להכשיר עצמו ולהשתדל לשאת אשה ולהביא בנים. אבל כל עוד אינו יכול לקיים מעשה ביאה כדרך כל הארץ עדין אינו מצווה בפועל בקיום המצוה. ועל כן אין לו גם ההיתר להשחית זרעו, משום שרק מי שחייב במצוה מותר לו להתחכם או צריך לקיים המצוה אולם מי שאינו חייב במצוה בפועל אינו חייב להביא בנים בדרכים אחרות². ואע"פ שהדברים הם רק בגדר ספק, כיון שגם הסיכויים להצלחה בהזרעה אינם ודאים, והסכון שלא תפרה אח"כ ודאי שאינו ודאי והכל בידי שמים. בנדון זה כדאי שלא להזקק להיתר שיש בו ספיקות ולא ימנע טוב להולכים בתמים. ואכן כך היה שבחסדי ה' זכה המנוח להפקד בזרע של קיימא כדרך כל הארץ בשבועים הראשונים של נשואיו.

2. לפי האמור יוצא, לכאורה, שאילו היו מקיימים את הנישואין מייד כ"חופת נידה", היה החתן מתחייב במצות פרו ורכו מייד, ואם כן היה מתקיים ההיתר לקיים פ"ו ע"י הקפאת זרע לעתיד, הקפאה העשויה, אולי, לאפשר לחתן לקיים את מצוות פ"ו במלואה (בבן ובת) למרות הטיפול הקרינתי והכימותרפי. — העורך.

נספח*

ורוב הראשונים חולקים וסוברים שאין איסור השחתת זרע תלוי במצות פריה ורבייה¹, יש שכתב שמהלאו של ונשמרת מכל דבר רע², שלא יהרהר ביום ויבוא לידי שומאה בלילה³, שהיא דרשה נמורה⁴, למדים שגם של השחתת זרע איסור מן התורה⁵.

השחתת זרע היתה חטא של דור המבול, שנאמר: כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ⁶, ועבירה זו היתה בידם⁷, וזה קלקולו של דור המבול מוציאים שכבת זרע לבטלה⁸, כמו שכתוב: ושחת ארצה⁹, ואף השחתה זו כך¹⁰. חטא זה הוא אף של ער ואונן¹¹, שנאמר באונן: ושחת ארצה וגו' וירע בעיני ה', וער אף הוא באותה מיתה מת, שנאמר: ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה'¹², ובאונן נאמר: וימת גם אתו¹³, שאף הוא באותה מיתה מת¹⁴, כמיתתו של ער מיתתו של אונן, וכרעתו של אונן משחית זרעו היה ער¹⁵.

כתבו ראשונים שהאריכו חכמים בלשונם לאיים ולהפחיד המוציא שכבת זרע לבטלה¹⁶, ואיסור גדול הוא¹⁷, ועון זה חמור מכל עבירות שבתורה¹⁸, והעושה כן כאילו שופך דמים¹⁹ והורג את הנפש²⁰, שנאמר: הנחמים באלים — המתחממים בעצי אילנות, בעלי הנאה²¹ — שוחטי הילדים²², אל תקרי שוחטי אלא סוחטי²³, ועליהם נאמר: ידיכם דמים מלאים²⁴, אלו המנאפים ביד²⁵, שמכל טיפה היה ראוי להיות נוצר זרע קודש²⁶, והוא כאילו

השחתת זרע. איסור איבוד זרע של אדם, על ידי הוצאתו מן הגוף שלא כדרך הארץ.

הפרקים — א. האיסור; ב. לצורך; ג. בגרם השחתה; ד. המזוהרים; ה. דרך ביאה.

שני אופנים ישנם בהשחתת זרע: בהוצאתו מן הגוף שלא על ידי תשמיש; בהוצאתו על ידי תשמיש בשינוי דרכו.

א. האיסור. איסור להוציא שכבת זרע לבטלה, שנאמר: לא תנאף²⁷, לא תהא בכך ניאוף בין ביד בין ברנל²⁸, והוא שמשפשף מילתו ביד או ברנל²⁹ ומשמש באמתו ומוציא שכבת זרעו לבטלה³⁰, שהרי לא כתוב לא תנאף באשה — כדרך שכתוב ואיש אשר ינאף את אשת איש³¹ — אלא לא תנאף סתם³², והיינו אמילו שלא באשה, אלא ביד או ברנל³³. יש מהראשונים שמנו איסור זה בין הלאוין כלאו מיוחד ממקרא זה: לא תנאף, לא תהנה לאף כגון המנאפים ביד או ברנל³⁴, היינו שלא תתן מקום לאף וחימה שיהנה וישלוט בעולם על ידי הניאוף ביד וברנל³⁵. מהאחרונים יש שכתבו שאין דרשה זו של לא תנאף אלא אסמכתא בעלמא³⁶.

יש מהראשונים סוברים שאיסור השחתת זרע הוא בכלל מצות פריה ורבייה*, שמלבד המצוה בקום ועשה של פרו ורבו יש בכלל זה אף שב ואל תעשה שלא להשחית זרע³⁷, ומי שאינו מזוהר על פריה ורביה אינו מזוהר על השחתת זרע³⁸.

השחתת זרע.

1 רמב"ם איסורי ביאה פכ"א ה"ח; 2 שמות כ יג. 3 ברייתא טוש"ע אהע"ז כג א. 4 תוס' שם ד"ה בין, 5 ע"י רש"י על נדה יג ב. 6 ע"י רש"י על ה"פ שנת פי"ד, וכן מבואר מהרי"ף שם שדרשה זו היא על הוצאת זרע לבטלה, וכ"ס ברמב"ם איסורי"ב שם ש"כ המנאפים ביד כענין זה, אבל בפהמ"ש להרמב"ם סנהדרין נד א מפרש ניאוף ביד וברנל על קריבה לערווה, ע"ע נלווי ערוות כרך ו עמ' קיא. 6 ויקרא כ י. מעדני יו"ט על הרא"ש נדה פ"ב אות ס. 7 רש"י על הרי"ף שבת שם; מעדני יו"ט נדה שם. 8 מעדני יו"ט שם. 9 סמ"ק סי' רצב לני' שבסמ"ק כת"י שהביא במעדני יו"ט שם, וכ"ה הגי' ברי"ף שבת פי"ד בכת"י כמש"כ בדק"ס שבת שם, ולפנינו בסמ"ק לא תהנה לאף בלי הסיום כגון כו', וע"י הרי"ף פר"א לסהמ"ץ לרס"ג ח"ב ל"ת צב שר"ל שסמ"ה בסמ"ק, וע"י תורה שלמה יתרו כ אות שדמ, ולא ראו הגי' בכת"י שבמעדניו"ט. 10 ע"י במדבר רבה פ"ב ופסיקתא רבתי פכ"ד וזוהר הרקיע לרשב"ץ ל"ת יא, ושם לא הוזכר על השחתת זרע רק על סתם ניאוף אבל בסמ"ק מפרש על ניאוף ביד כו', וע"י תורה שלמה שם, וע"י ש"ס ש"ס לא תהנה בריח בשמים ואינו ענין לכאן. 10 א שו"ת פני יהושע אהע"ז סי' מד, ע"י בארוכה. 11 תוס' סנהדרין נט ב וד"ה והא. 12 ר"ת בתוס' יבמות יב ב ד"ה שלש, וע"י להלן: המזוהרים. 13 ע"י רמב"ז נדה יג ב ותוס' יבמות שם וכתובות לט א, וע"י להלן, שם. וע"י ערוך לנר נדה שם ובתשובותינו בנין ציון סי' קלז

שר"ל שהאיסור הוא מהלאו של ברתשחית (ע"ע), וכ' שהדרשה מלא תנאף כו', ע"י לעיל, היא אסמכתא בעלמא. 14 דברים כג י. 15 ע"ז כ ב. וע"ע הרהור עברה כרך י עמ' תריא. 16 ע"י תוס' שם, וע"ע הנ"ל ציון 22. 17 אחיעזר ח"ג סי' כד, וע"ע הנ"ל עמ' תריב שי"א שדרשה זו היא אסמכתא. 18 בראשית ו יב. 19 רש"י נדה יג א בפ' הנס' כאילו מביא סבול לעולם, והביא הפסוק כי השחית כו' ופירש כו' מה שאמרו ב"ה יב א ברותחין קלקלו. 20 רש"י שבת מא א ד"ה כאילו. 21 בראשית לח מ, ע"י להלן בער ואונן. 22 ע"י מדרש אגדה נח לפסוק כי השחית, וכן ברבנו בחיי וישב לפסוק ושחת ארצה, ובעיקר הדבר שזוהו חטא דור המבול ע"י עוד אבות דר' נתן פל"ב וזוהר ח"א סו ב ורמב"ן נדה יג א וריטב"א שם, וע"י תורה שלמה נח אות קנ. 23 יבמות לד ב. 24 בראשית לח ז. 25 שם י. 26 יבמות שם. 27 רש"י עה"ת שם. 28 פהמ"ש להרמב"ם סנהדרין נד א. 29 רמב"ם איסורי"ב פכ"א ה"ח; טוש"ע אהע"ז כג ב. 30 טוש"ע שם ג, ע"פ זוהר פ' וישב ופ' ויהי, ע"י באר הגולה שם. 31 נדה שם א. 32 מס' כלה ובכנה רבתי פ"ב; רמב"ם שם; טוש"ע שם ב. 33 רש"י. 34 ישעיה נז ה. 35 נדה שם; מס' כלה שם. 36 ישעיה א סו. 37 נמ' שם ב; רמב"ם שם; טוש"ע שם. 38 שו"ת חות יאיר סי' לא ח"ב, וע"י שו"ת צפנת פענח סי' ל וסדר ובכמ"ק שיש בהשחתת זרע ב גדרים נילוי ערוות ושפיכות

* מתוך: אנציקלופדיה תלמודית ערך: השחתת זרע.

באדיבותה הרבה של הנהלת האנציקלופדיה התלמודית ירושלים.

אבל לא בידים⁵⁵, ועוד שכל האיסור של השחתת זרע הוא משום פריה ורבייה⁵⁷, ולא התירו אלא כשזהו תיקון לפריה ורבייה, שאם לא יבדקוהו יהיה אסור לישא אשה משום כרות שפכה⁵⁸. מטעם זה יש מתירים להוציא הזרע לצורך בדיקת הרופאים כדי לברר אם מניעת ההריון היא ממנו או ממנה, שהרי זה לצורך מצות פריה ורבייה⁵⁹.

אם מותר להוציא זרע בשביל להוריק אחר כך הזרע לרחם אשתו על ידי רופאים במכונה המיוחדת לשם זה — וזו הזרעה מלאכותית שהמציאו הרופאים ברורנו — דנו בדבר כמה אחרונים, ורובם נוטים להיתר שאין זו לבטלה, מאחר שנכנס אחרי כן לנזף האשה, והרי היא אשתו, ואדרבה הרי עושים כן מפני שמועיל יותר להריון ועיבורה, אלא שלהזריע באופן זה לאשה אחרת, שאינה אשתו, פשוט שאסור⁶⁰, ויש מחמירים, מפני שבשעת הוצאת הזרע הוא לבטלה, ועוד שיוכל להיות שלא יוכלו אחר כך להפעיל הזרע ברחם האשה ונמצא שהוציא לבטלה⁶¹.

ג. בגרם השחתה. כל היד המרבה לבדוק באנשים — שבדק עצמו באמתו, שמא יצא ממנו קרי⁶² — תיקציץ⁶³, שמתחמם ומרניש כשממשמש ומוציא שכבת זרע לבטלה⁶⁴, שכל המרבה ליתן ידו על עינו מרבה להוציא דמעה⁶⁵, ולא דוקא המרבה אסור⁶⁶, אלא אף בפעם אחת⁶⁷. וכן אמרו: יד לאמה תיקציץ⁶⁸, ולא שדין הוא לקצוץ את ידו, אלא קללה היא⁶⁹. על בדיקת זב, ע"ע זב, ר' אליעזר אומר כל האוחז באמה ומשתין כאילו

עובד עבודה זרה, שנאמר: תחת כל עץ רענן⁷⁰, וכאלו מביא מכול לעולם⁷¹, שעבירה זו היתה בידם של דור המבול⁷², וחשוב כבהמה⁷³, וחייב מיתה⁷⁴, שנאמר והי ער בכור יהודה רע בעיני ה' ונז' וימיתו ה' ונז' וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אתו⁷⁵, והוא בנידוי⁷⁶. ונחלקו ראשונים: יש סוברים שהכמים נידו כל מי שיעשה כן⁷⁷, ויש סוברים שאינו מנודה מעצמו, אלא שחייבים לנדותו⁷⁸.

אם יצרו של אדם מתגבר עליו ומתירא שלא יכשל באשת איש, או באשתו נדה, או שאר עריות, יש שכתבו שיש לו להוציא זרעו באותה שעה, ומוטב שיעבור בכך ואל יחטא באשה, אלא שהוא צריך נפרה⁷⁹, ואף על פי שאמרו שעון זה חמור מכל עבירות שבתורה⁸⁰, לאו דוקא הוא⁸¹. וכתבו אחרונים שהדברים אמורים במי שהכין את עצמו לבוא על העררה והרהר תשובה בלבו, שלא יחשוב שעבירה זו שעל ידי מעשיו יצא זרעו לבטלה, אם יפרוש ולא יבעול, חמורה מכל עבירות⁸².

ב. לצורך. לצורך בדיקה לברר אם אינו כרות שפכה אמרו שעושים לו תחבולה שיצא ממנו זרע⁸³. ויש שלמדים מזה שאף אם עושה לצורך בדיקה אחרת, כגון אם נמצא דם בעד שלה⁸⁴ וספק אם הדם בא ממנה או ממנו, מותר להוציא זרע כדי לברר אם הדם ממנו⁸⁵, וכן יש למדים מכאן שכל שעושה לצורך מצוה מותר אף להוציא זרע לבטלה בידים ולהשחיתו על הארץ⁸⁶, ויש אוסרים, שלא התירו בבדיקת כרות שפכה אלא דרך תחבולה וגרם,

דמים. ועי' שו"ת פני יהושע סי' מד שלא אמרו כן אלא להפליג העוון, אבל אין זה לא נ"ע ולא שפ"ד אלא עון גדול ואינו בכלל יהרג ואל יעבור. 39 ישעיה נז ט. נמ' שם א ומס' כלה שם. 40 נמ' שם. 41 רש"י שם, ועי' לעיל. 42 מס' כלה שם. 43 נמ' שם א וכלה שם; רמב"ם שם; טו"ש"ע שם. 44 בראשית לח ז.— י. נמ' שם; כלה שם. ועי' לעיל בער ואונן שזה היה חטאם, ועי' שערי חטובה לרבנו יונה ח"ג סי' קיג שמנאו בין חייבי מיתה. 45 רמב"ם שם. ע"פ נדה שם במקשה עצמו לרעת; טו"ש"ע שם. 46 מ"מ שם בר' הרמב"ם, והביאו ב"י; ב"ש שם ס"ק נ בד' השו"ע. 47 תוס' שם; רמב"ן שם, והביאו המ"מ שם ושכ"כ הר"י והרשב"א; טו"ש"ע יו"ד שגד מג. ועי' שו"ת פני יהושע אהע"ז סי' מד שמוכח מרמב"ם ת"ת פ"ו הי"ד המקשה עצמו לרעת שסובר שצריך לנדות ולא שהוא בנידוי ותמה על המ"מ בציון הקודם. 48 ס' חסידים סי' קעו, והובא בח"מ סי' בנ ס"ק א וב"ש שם ס"ק א, ועי"ש על מספר התעניות והסינופים שצריך. 49 עי' לעיל. 50 ב"ש שם, ועי' לקוטי אמרים (תניא) פ"ו שבכמות וריבוי הטומאה חסור מביאות אסורות ובאיכות של כח וחיות בטומאה ביאות אסורות חמורות יותר. 51 פתח עינים להחיר"א נדה יג. ועי' הגהות החיר"א לס' חסידים שם. 52 יבמות עו א מיתנינו נהפא חסימא דשערי כו' ורש"י ד"ה אבי

פוקרי. וע"ע כרות שפכה. 53 ע"ע בדיקת אשה כרד ב עמ' שלו ב. 54 ב"ש סי' כה ס"ק ב, ועי"ש שסיים שיש לרחות. 55 שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' מג, ועי' אחיעזר ח"ג סי' כד אות ד שהעתיק בשמו לצורך שעה במקום לצורך מצוה. 56 יט"ש יבמות שם סי' טו. וכן דחה באחיעזר שם מטעם זה ראית היעב"ץ סיבמות שם. 57 עי' לעיל מתוס' סנהדרין נט ב ועוד. 58 ערוך לנר יבמות שם. 59 אחיעזר שם; שו"ת משפטי עוזיאל אהע"ז סי' מב. ועי' שו"ת זקן אהרן לר"א וואלקין ח"א סי' סז שמתיר רק באופן של דש מבפנים וזורה מבחוץ. ועי' שו"ת צפנת פענח סי' רלב שב' שביבמות התיקון הוא בעצם המשחית ולכן מותר אבל לצורך תיקון האשה אסור. 60 עי' שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' רסה, שו"ת זקן אהרן ת"ב סי' צז, שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' כד, שו"ת יביע אומר ח"ב אהע"ז סי' א, קובץ נועם ח"א עמ' קיב וקנט וקמב זקנו, ועוד. 61 עי' שו"ת דברי מלכיאל ח"ד סו"ס קו וקה, שו"ת משפטי עוזיאל אהע"ז סי' יב, נועם שם עמ' קלא, ועוד. 62 רש"י. 63 משנה נדה יג א. 64 רש"י שם, ע"פ נמ' שם. 65 ירושלמי שם, ע"פ תוספתא שם, עי"ש במרה"פ. 66 נמ' שם, ומרבה שאמרו טוסב על הנשים שמשוּבחת, ובפ"מ לפי הירוש' אמרו מרבה לפי שכל המרבה מוציא יותר כלעיל. 67 רש"י ומאירי שם. 68 שבת קח ב ורש"י שם קט א. 69 נדה שם

לפיכך אסור לאדם לישון על ערפו ופניו למעלה, אלא יטה מעט⁸⁶, שלא יבוא לידי קישוי⁸⁷, שידיו מונחות על אברו ומתחמם⁸⁸, או שבגדיו נופלים על מילתו ומתחמם⁸⁹, או שהשררה מתחממת⁹⁰. ויש מפרשים הפעם מפני שגנאי הוא שנראה לאחרים⁹¹. ויש אסורים אף בשפניו למטה⁹².

אסור לרכוב על בהמה בלא אוכף⁹³.

מכנסיים אסורים⁹⁴, אם אינם עשויים נבתי שוקיים, מפני שמביאים לידי השחתת זרע, ואף שיש מקום לומר שהדברים אמורים רק בזמן שאכילת תרומה היתה נודגת, מכל מקום גם בזמן הזה אין לנהוג היתר אלא במרחץ מפני שהוא לשעה מועצת⁹⁵.

ד. המזוהרים. כל היר המרבה לבדוק בנשים — שבודקת תמיד שמא ראתה דם⁹⁶ — משובחת⁹⁷, שמתוך כך לא תבוא לידי ספק שומאה ובעלה לא יבוא לידי איסור⁹⁸, ואינה דומה לאנשים שאסורים לבדוק⁹⁹, לפי שאנשים בני הרגשה הם — שמודעוים אבריו כשמתחמם ורואה קרי¹⁰⁰ — אבל נשים לאו בנות הרגשה הן¹⁰¹. ונחלקו ראשונים: יש מפרשים שהנשים אינן מתחממות ואינן באות לידי איבוד זרע מחמת משמוש¹⁰², אבל אילו היו מתחממות היו אסורות לבדוק, שאף הנשים מוזהרות על השחתת זרע¹⁰³, ואף על פי שאין הנשים מצוות על פריה ורביה¹⁰⁴, אין איסור השחתת זרע תלוי בפריה ורביה¹⁰⁵, ואף שאינן באיסור סירוס כלי הזרע¹⁰⁶, אסורות הן בהשחתת

מביא מבול לעולם — שזה היה חטא של דוד המבול¹⁰⁷ — אמרו לו והלא ניצוצות ניתנים על רגליו ונראה ככרות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו שהם ממורים, אמר להם אפשר שיעמוד במקום נבוה וישתין או ישתין בעפר תיחות, ואפילו אם אין לו מוטב שיוציא לעז על בניו ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום¹⁰⁸, וכל כך למה מפני שמוציא זרע לבטלה¹⁰⁹, הלכה כר' אליעזר¹¹⁰, אם היה נשוי מותר¹¹¹, ונחלקו אחרונים אם דוקא בשאשתו עמו והיא מהורה¹¹² או אף כשאינה עמו¹¹³. ומידת חסידות להיזהר אף נשוי¹¹⁴. במקום שאין חשש הרהור כגון כשהוא בפחד שעומד על הגג ובלילה ולפני רבו ובמקום שכינה של בית הכנסת, מותר¹¹⁵, ואסור לאדם שאינו נשוי לשלוח ידו במבושיו שלא יבוא לידי הרהור¹¹⁶, ואפילו מתחת טיבורו לא יכניס ידו, ובין נשוי ובין שאינו נשוי לא ישיט ידו לאמה כלל אלא בשעה שהוא צריך לנקביו¹¹⁷.

האוכל תרומה, והרגיש שנודעו אבריו — שנעקרה שכבת זרע מגופו¹¹⁸ — אוחו באמה וכולע את התרומה¹¹⁹, ונחלקו אמוראים: אביי אמר במטלית עבה דוקא, שאינה מביאה לידי חימום, ורבא אמר אפילו במטלית רכה, שכיון שכבר נעקרה אין חימום אחר חימום¹²⁰. הלכה כרבא¹²¹. אסור לאדם שיקשה עצמו לרעת¹²², מחשש של הוצאת זרע לבטלה¹²³, ויהא בנידוי¹²⁴, לפי שמגרה יצר הרע על עצמו¹²⁵, והוא מגונה בתבלית הניגוני¹²⁶.

בע"א. 86 גמ' שם; רמב"ם ת"ת פ"ו הי"ד; טוש"ע יו"ד שלד מג. ועי' לעיל אם מאליו הוא בנידוי או שצריכים לנדוחו. 87 גמ' שם. 88 פהמ"ש להרמב"ם נדה שם. 89 גמ' שם יד א; רמב"ם איסור"ב שם; טוש"ע אהע"ז שם. 90 רמב"ם שם וטוש"ע שם. 91 רש"י שם. 92 תוס' שם בשם רשב"ם. 93 גליון תוס' שם. 94 רש"י ברכות יג ב וכן בפ"א א בנדה שם. 95 ערוך ע' פרקד; רמב"ם דעות פ"ד ה"ה. 96 סמ"ק סי' רצב, ע"פ נדה יד א; שו"ע שם ו. 97 נדה יג ב. 98 רמב"ם בשו"ע כג ו. ועי' פת"ש שם בשם עצי ארזים ובערוך השלחן שם שהאיסור הוא במכנסים העשויים כים מיוחד להאבר, ועי' רא"ש שבת פ"א סי' יט בשם סחזור ויטרי. 97 רש"י. 98 משנה נדה יג א. וע"ע בדיקת אשה כרד ב עמ' שלו ב. 99 רש"י שם. 100 עי' לעיל: בגרם השחתה. 101 רש"י. 102 גמ' שם. 103 תוס' הרא"ש שם בשם רש"י; רמב"ן שם ורשב"א וריטב"א בשמו. ועי' מעוני יו"ט אות ב. 104 תוס' הרא"ש שם בד' רש"י, וכן ברמב"ן ורשב"א וחי' הר"ן וריטב"א שם; תוס' יבמות יב ב ד"ה שלש לד' רש"י שם. ועי' רמב"ם איסור"ב פ"ה הי"ד ורמב"ן עה"ת פ' תודיע מהו זרע האשה. 105 ע"ע אשה כרד ב וע' פריה ורביה. 106 ראשונים שבציון הקודם. ועי' לעיל: האיסור. 107 ע"ע סרים.

ב למסקנא, עי' רש"י שבת שם. 70 רש"י, ועי' לעיל. 71 ברייתא בנדה יג א. 72 גמ' שם. 73 רמב"ם פכ"א הכ"ו; טוש"ע כג ד ואו"ח נ יד. ועי' תוס' נדה שם ויומא ל א שנסתפקו אם חכמים הוודו לר"א או שלא התירו אלא כטיש משום הוצאת לעז ולא לצורך אחר. 74 גמ' שם; רמב"ם שם; טוש"ע שם. 75 עי' ס"ז ומנ"א או"ח שם. 76 עי' ב"ש אהע"ז שם. 77 פסקי תוס' נדה שם; ויש להחמיר: ס' היראה לרבנו יונה; שו"ע או"ח שם, ובטור שם סתם אף אם הוא נשוי, ועי"ש במ"ז. 77 גמ' שם ואיבעית אימא כו', ועי' ריטב"א שם שכל הטעמים הלכה הם, ועי' באור הגר"א אהע"ז שם ס"ק יא שכ"ד הרי"ף והרא"ש, וכד' הרמב"ם כ' שלא אמרו כן אלא בנשוי ופסק כתי' א שבנשוי מותר בכל ענין. ועי' כ"י או"ח שם ומנ"א שם שהפוסקים השמימו מפני שאין בקיאים באיזה פחד או שלא ברור שהמסקנא כד. 78 וע"ע הרהור עברה כרד י. 79 רמב"ם שם; טוש"ע אהע"ז שם. ועי' ס"ז יו"ד סי' קפב ס"ק נ ומנ"א סי' ג ס"ק יד אם תחת סבורו דוקא או ליטנא מעליא הוא. 80 רש"י. 81 משנה נדה ט א; רמב"ם תרומות פ"ז ה"ד. 82 גמ' שם יג א. 83 רב"ן על הרמב"ם שם שסתם ולא חילק. 84 נדה יג ב; רמב"ם איסור"ב פכ"א הי"ט; טוש"ע אהע"ז כג נ. 85 ב"ח שם; באור הגר"א שם ס"ק יא. וכ"מ טרמב"ם שם במוציא זרע שהוא בנידוי ובגמ' אמרו זה על המקשה. וע"ע צניעות פי' מהראב"ד על המקשה

על כך¹²⁰. ומהאחרונים יש שכתבו שבבן נח חמור יותר, שכן לטעם של שפיכות דמים שיש בהשחתת זרע¹²¹, הרי בן נח הוזהר גם על רציחת עוברים יותר מישראל¹²².

ה. דרך ביאה. לא יהיה אדם דש מבפנים וזורה מבחוץ, שהרי אסור להוציא זרע לבטלה¹²³, ויש מהראשונים שמנוהו בין חיובי מיתה בידי שמים¹²⁴. ואינו אלא כמעשה ער ואונן, שכתוב והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה¹²⁵, יש סוברים שזה עצמו היה מעשה ער ואונן¹²⁶, ויש סוברים כמעשה ער ואונן ולא מעשה ער ואונן, שער ואונן חטאו בביאה שלא כדרכה¹²⁷.

מניקה כל עשרים וארבעה חודש ר' אליעזר¹²⁸ אומר יהא דש מבפנים וזורה מבחוץ — כדי שלא תתעבר ותנמול את בנה וימות¹²⁹ — אמרו לו הללו אינו אלא כמעשה ער ואונן¹³⁰, ואין הלכה כר' אליעזר¹³¹, אשה שיש לה אוטם ברחם, ועל ידי כן כשבעלה משמש עמה זורה מבחוץ, אסור, כיון שאינו כדרך כל הארץ¹³².

ביאה שלא כדרכה, לפי שאינה במקום זרע¹³³, יש מהראשונים סוברים שאסורה אפילו באשתו, לפי שמוציא זרע לבטלה, ולא אמרו שמותרת¹³⁴, אלא כשאינו מוציא זרע לבטלה, וזה היה מעשה ער ואונן¹³⁵, ויש סוברים שלא נחשב כמעשה ער ואונן אלא כשמתכוין להשחית זרע ורגיל לעשות כן תמיד, אבל במקרה בלבד מותר¹³⁷, ויש שהוסיפו שלא נקרא במקרה אלא פעם אחת בחייו¹³⁸, וכתבו עוד שדבר קשה הוא להתיר להיכשל בהוצאת זרע אפילו במקרה ושומר נפשו ירחק מזה וכיוצא בו¹³⁹, וכל המקדש עצמו במותר לו קדוש יאמר לו¹⁴⁰.

זרע, והרי אף הנשים נענשו על כך בדור המבול, שכתוב שם: כל בשר¹⁰⁸, ויש מפרשים נשים לאו בנות הרגשה הן, שהן רואות דם אף בלא הרגשה¹⁰⁹, ולכן אף על פי שמוציאות זרע לבטלה בבדיקתן, טוב לה שתבדוק כדי להפרישה מטומאת מהרות ומלשמש עם בעלה בטומאה, אבל אנשים שאינם רואים קרי בלא הרגשה למה יבדקו, ואף לפירוש זה הנשים אסורות בהשחתת זרע¹¹⁰, ויש חולקים וסוברים שנשים, מכיון שאינן מצוות בפריה ורביה, אינן אסורות בהשחתת זרע, וזוהי שאמרו נשים לאו בנות הרגשה הן, היינו לאו בנות איסור הרגשה¹¹¹, ואפילו הרגישו ושיחתו זרען אין בכך כלום¹¹², או שלאו בנות הרגשה היינן שאינן מרגישות, שאילו היו מרגישות היו אף הן בנידוי כמו אנשים משום הרהור שמנרות יצר הרע על עצמן, אבל לא משום השחתת זרע¹¹³, ואפילו להסוברים שאף נשים מצוות על פריה ורביה¹¹⁴, מכל מקום אינן מוזהרות על השחתת זרען, לפי שהנשים מוריעות מבפנים, ושם הוא דרך להזריע, אבל אנשים מוריעים בחוץ, ואין דרך להזריע שם¹¹⁵.

על נשים אם מצוות על השחתת זרע של הבעל, עי' להלן: דרך ביאה.

במי שאינו ראוי להוליד, כגון סרים, נחלקו אחרונים: יש סוברים שאף הוא מצווה על השחתת זרע¹¹⁶, ויש מצדדים להקל¹¹⁷.

בבן נח כתבו ראשונים שמכיון שלא נחשב האיסור בין שבע מצוות בני נח¹¹⁸, הרי שאינו מצווה על השחתת זרע¹¹⁹, ויש מוכיחים מדברי ראשונים שאף בן נח הוזהר על זה, שהרי ברור המבול נענשו

מסא"כ אחר מ"ח. 121 עי' לעיל: איסורו. 122 שו"ת צפנת פענח סי' ל' ובחשבוניות דווינסק ת"ט סי' צ. וע"ע בן נח כרך ג עמ' שנא ב. 123 רמב"ם איסור"ב פכ"א הי"ח, ע"פ יבמות לד ב: מוש"ע כנ א. 124 שערי תשובה לרבנו יונה ח"ג סי' קינ. 125 בראשית לח ב. יבמות שם. 126 בראשית רבה פפ"ה באונן; רש"י עה"ת שם. ועי' רמב"ם יבמות שם. 127 עי' להלן. יבמות שם. 128 ובתוספתא נדה פ"ב ר' מאיר. 129 רש"י. 130 ברייתא יבמות לד ב ותוספתא נדה שם. 131 עי' להלן בשלש נשים. 132 שו"ת הרא"ש כלל יג סי' נ, והובא בב"י שם; יו"ע שם ה. 133 ע"ע ביאה כרך ג עמ' צט. 134 עי' נדרים כ ב וסנהדרין נח ב. 135 תוס' יבמות שם ד"ה ולא בתו' א; רמב"ם פכ"א ה"ט; טור ורמ"א בשו"ע כה ב. 136 לדעת חכמים ביבמות שם, עי' לעיל. 137 תוס' שם בתו' ב; תוס' רי"ד יבמות יב ב; טור ורמ"א שם בשם הר"י. 138 של"ה בשער האותיות דף ק בשם הרא"ש. 139 ב"י שם, ובכדק הבית שם ואילו היה הר"י רואה מש"כ הוזהר בעונש המוציא ז"ל כי הוא גדול משאר עבירות לא היה כותב מה שכתב. 140 רמ"א בשו"ע שם.

108 רמב"ן ורשב"א ורימב"א ועוד שם. ועי' מל"מ מלכים פ"י ה"ז ד"ה נחזור. 109 תוס' הרא"ש שם בשם ר"ח. 110 תוס' הרא"ש שם. ונ' שלפי' זה נתכוין הרא"ש בפסקיו שם, ולא כמש"כ בספרני יו"ט שם אות ב הרא"ל כפרש"י, כי בתוספותיו מפורש כנ"ל. 111 ר"ת בתוס' יבמות שם ובגליון תוס' נדה שם ובשאר ראשונים רקעיל בשמו. 112 רשב"א שם לדעתו. 113 רמב"ן שם בפ"י ב לדעת ר"ת. 114 ע"ע אשה דעת הסוברים כו. 115 גליון תוס' נדה שם: תוס' הרא"ש שם לדעה זו. 116 שו"ת בנין ציון סי' קלג. ועי' צפנת פענח איסור"ב פכ"א ה"ט שכ' באינו ראוי להוליד אין בו הנדר של שפיכת דמים, עי' לעיל: איסורו, ונ' שהנדר של עריות יש גם בו. 117 מנחת חינוך סוף מצוה א, וכ"כ בשו"ת אמרי אש יו"ד סי' סט. 118 ע"ע בן נח כרך ג. 119 תוס' סנהדרין נט ב ד"ה והא, ועי"ש שמעם זה הוכיחו שאינם במצות פריה ורביה, ועי' לעיל אם תלוי זב"ז. 120 עי' מל"מ מלכים פ"י ה"ז ד"ה נחזור בד' הרשב"א, ועי' רש"י סנהדרין נו א ד"ה תשחת שמה שנענשו עליהם במבול הוזהרו עליהם. וע"ע בן נח כרך ג עמ' שנא א שלתוס' קודם מתן תורה הוזהרו בפריה ורביה והיו אסורים בהשחתת זרע

האשה מוזהרת על השחתת זרע¹⁵³, היינו על זרע שלה, אבל על זרע של הבעל מוזהרות¹⁵⁴. לדעה זו יש סוברים שבשעהאשה נותנת המוך אחר התשמיש כדי לשאוב הזרע שלא יקלט אין איסור, שהרי אין הבעל כמטיל זרעו על עצים ואבנים, ואפילו בשאר הנשים מותר¹⁵⁵, ולא נקרא השחתת זרע אלא במי שגורם על ידי חימום שמוציא זרע לבטלה, בין האיש בין האשה, אבל לאחר שנעקר הזרע מן הגוף לא שייך בו השחתת¹⁵⁶, ויש סוברים לדעה זו שאף אחר תשמיש יש איסור במוך, ובשאר הנשים אסור אף לר' מאיר, אלא שקודם תשמיש האיסור הוא גם עליו, שהוא כמשמש בעצים ואבנים, ולאחר תשמיש האיסור הוא עליה, שמשחיתה זרעו של הבעל, ואף היא מצווה על השחתת זרע¹⁵⁷, ולא עוד אלא שיש מהאחרונים כתבו שלאחר תשמיש חמור יותר, שכן כבר נקלט הזרע של האיש בזרע של האשה וראוי להיווצר מהם ולד¹⁵⁸.

(ב) ויש מהראשונים מפרשים אף הם שמחלוקת התנאים בשלש נשים היא במוך שבשעת תשמיש, אלא שמפרשים דברי ר' מאיר משמשות במוך שחייבות לשמש במוך, כדי שלא יסכנו את הולד, וחכמים שאומרים משמשות כדרך, היינו שאינן חייבות, אבל איסור אין לדברי הכל¹⁵⁹, ויש שהוסיפו שאין איסור לבעליהן מפני שאינם משחיתים, ועוד משום מצות עונה מותרים¹⁶⁰. לדעה זו יש סוברים שאפילו בשאר כל הנשים אין איסור לשמש במוך, לפי שדרך תשמיש הוא והגוף נהנה מן הגוף ודומה למשמש עם הקטנה¹⁶¹, ויש סוברים שאף לדעת האומרים בשלש נשים שאפילו חכמים מתירים,

הנושא קטנה ועקרה וזקנה, אף על פי שאינן ראויות לילד, כיון שהוא משמש כדרך כל הארץ אין בזה איסור של השחתת זרע¹⁴¹, ואף שאמרו לא ישא אדם קטנה שאינה ראויה לילד¹⁴², הרי זה משום ביטול פריה ורביה ולא משום השחתת זרע¹⁴³, ויש שכתבו שלכתחילה יש בזה משום השחתת זרע¹⁴⁴, ואינו אלא צד חומרא ולא מן הדין¹⁴⁵. שלש נשים משמשות במוך — ממלאות אותו מקום מוכין לשאוב את הזרע שלא תתעבר¹⁴⁶, שלא ייקלט במקום הריונה¹⁴⁷ — ואלו הן: קטנה מעוברת ומניקה, קטנה שמא תתעבר ותמות, מעוברת שמא תעשה עוברה סנדל — ולד שאין לו צורת פנים — מניקה שמא תנמול בנה וימות, דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים משמשת כדרכה והולכת ומן השמים ירחמו, משום שנאמר שומר פתאים ה' ¹⁴⁸, הלכה כחכמים¹⁴⁹.

ונחלקו ראשונים: (א) יש מפרשים שהכל מודים שיש בתשמיש במוך השחתת זרע, ושאר כל הנשים אסורות לשמש במוך שנותנות שם לפני תשמיש, שאין דרך תשמיש בכך והרי הוא כמטיל זרעו על העצים והאבנים — שאין המקום ראוי להזריע כיון שהוא סתום, ומה לי להשחית דרכו על הארץ ומה לי במוך כיון שאינו כדרך כל הארץ, שעושה המעשה בידים להשחית הזרע, וכמעשה הזה אינו ראוי להזריע בשום מקום, ולכן אינו דומה לקטנה ואילונית¹⁵⁰ — ולא נחלקו התנאים אלא בשלש הנשים, שר' מאיר סובר שהן מותרות לשמש במוך משום חשש סנה, וחכמים אסורים אף בהן¹⁵¹, והאיסור הוא על שניהם¹⁵², ואפילו להסוברים שאין

כד' רש"י וכו' בחוס' כתובות שם בת"י א, וכו' בהת"ס יו"ד סי' קעב בד' רש"י, ועי' אחיעזר ח"א סי' כג שר"ל כן בנמוקי יבמות שם בד' רש"י. 156 תוס' הרא"ש יבמות יב ב, אלא שמחלוקת התנאים בשלש נשים מפרש שם בסו ר"ת, עי' להלן בשיטה ג. ועי' תוס' מניקה יב ב שאסתר היתה משמשת בסוד, אבל כוונתם שעם אחשורוש שימשה כן וכמש"ש במהרש"א (ולא כמש"כ בשו"ת מהרש"ס ח"א סי' נח בשם מהרש"א). 157 ריטב"א יבמות שם בד' רש"י, ועי' תוס' כתובות שם בת"י ב ועוד כו'. ועי' שו"ת רעק"א סי' וכו' שהוכיח כן מהנמוקי יבמות ורמב"ן ורא"ה ותלמיד הרשב"א שבשם"ס כתובות שם בד' רש"י, ובשו"ת חמדת שלמה סי' מו הכיז כן בדעת ר"ת בתוס' יבמות שם לשיטת רש"י, ועי' שו"ת עמק שא"ה מהרנאסטייפולי אהע"ז סי' סט. 158 שו"ת בנין ציון סי' קלו ושו"ת מחנה חיים ח"א סי' נג. ועי' בית מאיר אהע"ז סי' כג שהוכיח שלאחר תשמיש אסור מכתובות עב א שתמלא ונפוצת ורש"י שיוציא ויתן כתובה, ועי' שם"ס כתובות שם ב' פירושים אם משום האיסור של השחתת זרע או משום מענה שרוצה בנים. 159 רשב"א יבמות שם ור"ן נדרים לה ב, וכמו שהוכיח בשו"ת צ"צ אהע"ז סי' פט שר"ל קודם תשמיש, וכ"ד הרמב"ן והרא"ה וריטב"א בשם"ס כתובות שם, ועי' שו"ת דברי מלכאל ח"א אהע"ז סי' ע ושו"ת תורת חסד אהע"ז סי' מד שכ"כ בדעתם, וכ"ד היש"ס יבמות פ"א סי' ה, וכו' ברש"י נדה מה א ד"ה משמשות שכ' תקנתו הוה לשמש במוך כו', משמע שר"ל שנחלקו אם חייבות ולא אם מותרות כפי שפ"י ביבמות שם.

141 ר"ת בתוס' יבמות יב ב וכתובות לט א; ריטב"א כתובות שם ונמוקי יבמות שם; שו"ת הרא"ש כלל נג; רמ"א בשו"ע כנ ה. 142 עי' נדה יב ב ורמב"ם פכ"א הי"ח ושו"ש"ע שם א. 143 עי' רש"י נדה שם וראשונים דלעיל. 144 שו"ת הרדב"ז ח"ג אלה כב (תקצו) בד' הרמב"ם שם שכ' לפיכך כו', וכו' הב"ח סי' כג שם בד' הרמב"ם והסור, וכו' ברבנו יונה בשערי תשובה שם, ועי' ב"ש ס"ק ב שחולק וסובר שאף לדעתם אינו אלא משום ביטול פור'. 145 ס"ז שם. 146 רש"י נדה נ א ד"ה שמששת, ועי' רש"י יבמות יב ב. 147 מאירי כתובות לט א. 148 תהלים קמו ו. תוספתא נדה פ"ב וברייתא ביבמות יב ב וש"נ. 149 מאירי יבמות שם; תוס' רי"ד שם; שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' אלה כב (תקצו), ע"פ הכלל יחיד זרכים הלכה כרבים, וכן נקטו האחרונים, כל אחר לפי שיטתו דלהלן. 150 שו"ת הרדב"ז שם. 151 רש"י יבמות שם וכתובות שם וכפ"י הר"י בתוס' כתובות שם בדעתו, וכן פי' בד' רש"י הריטב"א יבמות וכתובות שם ורשב"א יבמות שם ותוס' הרא"ש כתובות שם והובא בשם"ס שם. 152 ריטב"א יבמות שם. 153 עי' לעיל: המוזהרים. 154 תוס' הרא"ש כתובות שם והובא בשם"ס שם. ועי' שו"ת רעק"א סי' עא שר"ל בד' הנמוקי בשיטת רש"י שעיקר האיסור הוא עליה במה שפסינה ומנחת שם קודם תשמיש, אבל הוא משמש כדרך ואינו כמטיל על עצים כו', ועי' אחיעזר ח"א סי' כד ומרחשת ח"ב סי' ט ושו"ת זכרון יהונתן אהע"ז סי' ג שדחו פירושו בנמוקי י. 155 תוס' הרא"ש כתובות שם

ואף על פי שבקמנה כדרכה מותר לשמש¹⁷¹, הרי זה מפני שמשמש בדרך כל הארץ, ואם אינה מתעברת, הרי התשמיש ראוי להזריע במקום אחר, אבל במוך אינו בדרך כל הארץ ועושה מעשה בידים להשחית הורע¹⁷².

אשה שהרופאים אומרים שאם תתעבר או אם תלד תסתכן, נחלקו אחרונים אם מותרת לשמש במוך: יש סוברים שכיון שהלכה בחכמים בשלש נשים, אף זו אסורה לשמש במוך, וחוששים לדעת הסוברים שהמחלוקת של התנאים היא אם מותרות, ולחכמים אסורות לשמש¹⁷³, או שמחלוקתם היא אחר תשמיש אם חייבות ליתן מוך, וקודם תשמיש אסורות לדברי הכל¹⁷⁴, אלא שמהם שאוסרים גם נתנית מוך אחר תשמיש¹⁷⁵ ומהם שאחר תשמיש מתירים¹⁷⁶, ויש חולקים וסוברים שמתרות במוך קודם תשמיש, שבשלש נשים בלבד הוא שאסרו חכמים — לדעת הסוברים כן — לפי שאין כאן חשש סכנה קרובה, ואדרבה בדרך הטבע שלש נשים אלו רובן אינן מתעברות, ואין כאן אלא חשש רחוק של סכנה בלבד, אבל כשהרופאים אומרים שיש כאן סכנה ודאית, או חשש קרוב של סכנה, שהיא אשה שראויה להתעבר, והרי רוב נשים מתעברות, בזה אף לדעת חכמים מותר¹⁷⁷. כשהאיש נותן על האבר כים, כדי שהזרע לא יכנס לתוך הרחם, יש מהאחרונים מחמירים בזה יותר ממוך, כי שם שופך זרעו בנוף הרחם אלא שנופל על המוך, אבל בכים המכסה כל האבר הרי זו הנצאת זרע לבטלה ממש, ואף במקום סכנה אין להתיר, שלא תשמש ולא תסתכני¹⁷⁸, ויש שאין מחלקים בדבר, ומתירים במקום סכנה אף בזה¹⁸⁰.

מודים הם בשאר כל הנשים שאסורות במוך קודם תשמיש, ולא התירו בשלש נשים אלא מפני שעל כל פנים קצת סכנה יש בדבר¹⁶², ויכולה לומר שמא אין לי זכות שירחמו עלי מן השמים¹⁶³, או משום שלא אסרה תורה מעשה ער ואונן אלא כשכוונתו שלא תתעבר ואינו רוצה לקיים פריה ורביה ממנה, אבל אם כוונתו שלא תבוא לידי סכנה מותר¹⁶⁴.

ג) ויש מהראשונים מפרשים שמחלוקת התנאים בשלש נשים היא במוך שנותנת אחר התשמיש, והמחלוקת היא — כמו לדעה הקודמת — לא באיסור הניתנה, אלא בחיובה, שר' מאיר סובר חייבות לתת המוך כדי שלא יבואו לידי סכנה — או שצריכות לשמש במוך בתורת עצה טובה¹⁶⁵ — וחכמים אומרים מותרת לשמש גם בלא מוך, משום שומר פתאים ה' ומן השמים ירחמו, אבל איסור נתנית מוך אחר תשמיש אין אפילו בשאר כל הנשים לדברי הכל, שהרי הבעל משמש כדרכו, והאשה אינה מוזהרת על השחתת זרע מפני שאינה מצווה על פריה ורביה¹⁶⁶, ואפילו אם הנשים מוזהרות על השחתת זרע, כל שכבר נעקר הזרע מן הגוף לא שייך בו השחתה¹⁶⁷. לדעה זו יש סוברים שקודם תשמיש ודאי אסורה לשמש במוך לדברי הכל, ואפילו בשלש נשים, שאין דרך תשמיש בכך¹⁶⁸, ולא מסתבר שיתירו לאלו הנשים בשביל שמחת עונה¹⁶⁹. ויש סוברים שלדעה זו מותר לשמש במוך גם קודם תשמיש בשלש נשים¹⁷⁰, ואפילו בשאר כל הנשים יש מפרשים שאין איסור לדעה זו¹⁷¹. לדעת האוסרים לשמש במוך, אפילו בקמנה קודם אחת עשרה שנה, שבודאי לא תתעבר, אסור,

חסד שם ודברי יששכר שם בד' ר"ת בס' הישר סי' קכט (הוצ' ירושלים סי' קסו) ובתוס' כתובות שם, וכן הוכיח בדברי יששכר גם בד' הרמב"ן נרה יג וכתובות שם בשיטת ר"ת. ועי' לעיל בשיטה ב בסעם היש"ש ועוד הסתירים קודם תשמיש. 172 עי' לעיל בנושא קמנה ועקרת. 173 שו"ת רדב"ז ח"ג סי' אלה כב (תקצו). ועי' רשב"א וריטב"א ונמוקי ומאירי יבמות יב ב שאף הם הבינו כן בדעת רש"י אלא שהקשו על טעם הרב, והרדב"ז הסביר. 174 עי' לעיל ד' רש"י בשיטה א. 175 עי' לעיל ד' ר"ת בשיטה ג. שו"ת רעק"א שם; שו"ת חת"ס שם; שו"ת משיב דבר להנצי"ב יו"ד סי' פח; שו"ת מהר"ם שיק חו"ט סי' נד; בינת אדם בית הנשים סי' לו; שו"ת בנין ציון ח"א סי' קלז, ועוד. 176 רעק"א שם ובסי' עב (וצידד שם להתיר בסדר בדיקה בחורין וסרקין אלא שכ' שאין תועלת מזה) ומהר"ם שיק. 177 חת"ס ומשיב דבר ובינת אדם, ועוד. 178 שו"ת תמדת שלמה סי' פו; שו"ת צמח צדק הדרש אהע"ז סי' פט; שו"ת רברי מלכיאל שם; שו"ת דברי יששכר שם; שו"ת תורת הסד שם; שו"ת זכרון יהונתן סי' ג (רק בכמות עונה החיובית); אחיעזר שם; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' נח; מרחשת ח"ב סי' ט עי"ש בארונה; שו"ת אור גדול סי' לא, ועוד. 179 שו"ת מהרש"ם ח"ג כהשמות שבסוף הס'. 180 אחיעזר ח"ג סי' כד. ועי' שו"ת צפנת פענח דווינסק ת"ש סי' פט ובחשובותיו ד' ווארשא ח"ג סי' קסד.

ועי' תשו' רב האי נאזו בתשוה"ג הרבני סי' טח שכ' בד' חכמים בשלש נשים שלא נאסרו לשמש במוך ויש לבעליהן ולהן לשמש במוך ואין בזה חשש, ומש"כ לבעליהן הרי שר"ל לפני תשמיש. 160 שם"ק שם בשם הרא"ה. 161 יש"ש יבמות שם, וכ"כ במרדכי יבמות פ"א בשם ריב"ז, וכ"כ בשו"ת מחנה חיים שם, וכ"כ בחזון איש אהע"ז סי' לו, וכ"כ בשו"ת תורת חסד אהע"ז סי' מד ובשו"ת דברי יששכר סי' קח בד' הרא"ש והמרדכי. 162 שו"ת רעק"א סי' עא בד' הריטב"א יבמות שם שכ' שאין לה להכניס עצמה בסכנה; שו"ת הרדב"ז ח"א סי' אלה כב (תקצו); שו"ת דברי מלכיאל שם בד' הראשונים הנ"ל. 163 רדב"ז שם. 164 תוס' רי"ד יבמות שם. 165 עי' תוס' כתובות שם. 166 ר"ת בתוס' יבמות שם, ועי' תוס' כתובות שם בשמו; תוס' הרא"ש יבמות שם. ועי' רש"י כתובות לו א ד"ה משמשת שמפרש נ"כ תשמיש במוך שנותנת המוך אחר התשמיש ולא כמש"כ ביבמות שם ובגדה ג א ד"ה משמשת. 167 תוס' הרא"ש יבמות שם, ועי' דבריו לעיל בשיטה א. 168 תוס' יבמות שם ותוס' הרא"ש שם, וכ"כ בשו"ת רעק"א סי' עא ובחת"ס יו"ד סי' קעב ותמדת שלמה סי' פו בד' ר"ת. ועי' לעיל בשיטה א בסעם הסוברים שקודם תשמיש אסור בטאר נשים, וזה שייך לשיטה זו גם בשלש נשים. 169 תוס' הרא"ש יבמות שם. 170 שו"ת תורת חסד שם ושו"ת דברי יששכר שם בד' ר"ת בתוס' יבמות שם. 171 תורת